

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Διακόσια χρόνια μετά την κήρυξή της, η Ελληνική Επανάσταση του 1821 εξακολουθεί να αποτελεί αφετηρία για κρίσεις, απόψεις αλλά και πολιτικές παρεμβάσεις που σχετίζονται με το παρόν.

Δεν πρόκειται απλώς για τις διαφορετικές ερμηνείες του χαρακτήρα, των αιτιών, των αποτελεσμάτων, της «κληρονομιάς» της Επανάστασης, ή για διαφορετικές αποτιμήσεις του ρόλου και της συμβολής των πρωταγωνιστών της. Πρόκειται ταυτόχρονα για τα εκ των υστέρων κατασκευασμένα σχήματα γύρω από την Επανάσταση με στόχο την τεκμηρίωση της μιας ή της άλλης ιδεολογικής αντίληψης και πολιτικής στάσης. Σχήματα και «αποφάνσεις» που παραιτούνται από την επιστημονική μεθοδολογία και ανάλυση-αποτίμηση των γεγονότων, αποστασιοποιούνται από την ίδια την ακρίβεια των γεγονότων αλλά και από τα γεγονότα αυτά καθαυτά (ενίοτε κατασκευάζοντας ανύπαρκτα «γεγονότα»), στον βωμό ενός ιδεολογικού-πολιτικού στόχου (ρητού ή και ενίοτε μη ρητού), ο οποίος αφορά επίδικα ζητήματα της εκάστοτε μεταγενέστερης ιστορικής στιγμής. Αυτή η ιδεολογικοποίηση-«μυθοποίηση» της Επανάστασης συνοδεύει την ιστορία του ελληνικού κράτους από τις πρώτες δεκαετίες ύπαρξής του μέχρι σήμερα.

Η Ελληνική Επανάσταση κηρύχθηκε στις 24 Φεβρουαρίου 1821 στην ημιαυτόνομη από την Υψηλή Πύλη Ηγεμονία της Μολδαβίας, δηλαδή στη σημερινή Ρουμανία, από τον ίδιο τον αρχηγό της Φιλικής Εταιρείας Αλέξανδρο Υψηλάντη. Επεκτάθηκε σχεδόν αμέσως στη γειτονική Ηγεμονία της Βλαχίας (επίσης στη σημερινή Ρουμανία).

Η επίσημη «εθνική» εξιστόρηση της Επανάστασης, που εξαίρει πάντα τη συμβολή της Φιλικής Εταιρείας στην προετοιμασία και κήρυξη της Επανάστασης, παρακάμπτει, συνήθως με μια σύντομη έως επιγραμματική αναφορά, τα γεγονότα στη Μολδαβία και Βλαχία κατά την περίοδο Φεβρουαρίου-Σεπτεμβρίου 1821. Μάλιστα ήδη πριν το τέλος της δεύτερης δεκαετίας ύπαρξής του, το ελληνικό κράτος, με Διάταγμα που υπέγραψαν στις 15 Μαρτίου 1838 ο βασιλεύς Όθων και ο υπουργός («Γραμματεύς της Επικρατείας») επί των

Εκκλησιαστικών Γ. Γλαράκης, αποφάσισε ότι η Επανάσταση κηρύχθηκε στη μονή της Αγίας Λαύρας Καλαβρύτων στις 25 Μαρτίου 1821 (ημέρα εορτασμού του «Ευαγγελισμού της Θεοτόκου» από την Ορθόδοξη Εκκλησία). Όμως, όπως ανέλυσε, π.χ., στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο καθηγητής Μεσαιωνικής και Νεωτέρας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Απόστολος Β. Δασκαλάκης, «την 25ην Μαρτίου ουδείς ευρίσκετο εις την Λαύραν διά να κηρύξη την επανάστασιν, η οποία άλλωστε είχε κηρυχθή» (Δασκαλάκης 1961-1962: 28). Στις 25 Μαρτίου, στην Πελοπόννησο είχαν ήδη καταληφθεί η Καλαμάτα και τα Καλάβρυτα, ενώ πολιορκείται από τους επαναστάτες η Πάτρα.

Όμως, η ανακοίνωση του Α. Π. Δασκαλάκη δεν επηρέασε την «επίσημη ιστορία» του Εικοσιένα και βεβαίως δεν πτόησε, π.χ., τον επίσης καθηγητή (της Παντείου Σχολής), Ιωάννη Ν. Θεοδωρακόπουλο, μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, να δηλώσει τρία χρόνια αργότερα, στις 25 Μαρτίου 1965, στη μονή της Αγίας Λαύρας: «Δύο “χαίρε” εκφράζουν το νόημα της σημερινής μεγάλης ημέρας, το “χαίρε κεχαριτωμένη Μαρία” και το “χαίρε, ω χαίρε λευτεριά”» (Θεοδωρακόπουλος 1972: 43).

Όμως ο μύθος της Αγίας Λαύρας, τον οποίο συντηρεί ευλαβικά το ελληνικό κράτος μέχρι σήμερα με τους ετήσιους εορτασμούς για το Εικοσιένα, και η τοποθέτηση «εντός παρενθέσεως» της Επανάστασης στις Ηγεμονίες, δεν αποσκοπεί μόνο στη συμβολική σύνδεση «ελληνισμού και ορθοδοξίας»: ταυτόχρονα λειτουργεί ως μηχανισμός αιχμαλώτισης της Επανάστασης εντός του κράτους, και αποκρύβει ένα ερώτημα που βρίσκεται, εντούτοις, μπροστά στα μάτια μας: *γιατί η Ελληνική Επανάσταση ξεκίνησε στη Ρουμανία;*

Το ερώτημα αυτό γίνεται ακόμα σαφέστερο αν λάβουμε υπόψη μας με κάποια λεπτομέρεια τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στις Ηγεμονίες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα: σε μία από τις τρεις Προκηρύξεις που εξέδωσε στο Ιάσιο της Μολδαβίας ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στις 24 Φεβρουαρίου 1821, η οποία τιτλοφορείται «Άνδρες Γραικοί, όσοι ευρίσκεσθε εις Μολδαβίαν και Βλαχίαν!», δηλώνεται: «Ο Μωρέας, η Ηπειρος, η Θεσσαλία, η Σερβία, η Βουλγαρία, τα Νησιά του Αρχιπελάγους, εν ενί λόγω η Ελλάς άπασα έπασε τα όπλα, διά να αποτίναξη τον βαρύν ζυγόν των Βαρβάρων». Η πεποίθηση αυτή, ότι όλοι οι Χριστιανοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι Έλληνες ξεκινάει από τα επαναστατικά κείμενα του Ρήγα Φεραίου και την *Ελληνική Νομαρχία*, και διατηρείται με μικρές τροποποιήσεις μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα. Αποτελεί ταυτόχρονα το ιδεολογικό έδαφος της Μεγάλης Ιδέας, της επεκτατικής πολιτικής του ελληνικού κράτους κατά τον πρώτο αιώνα ύπαρξής του.

Αλλά πρόβλημα δεν είναι μόνο τα εκ των υστέρων κατασκευασμένα ιδεολογικά σχήματα. Η κατανόηση της Επανάστασης δεν μπορεί επίσης να βασίζεται κατά κύριο λόγο σε όσα μετά το πέρας της «εξήγησαν» οι πρωταγωνιστές της. Οι ιδεολογικές πεποιθήσεις όσων πρωταγωνιστούν στα ιστορικά γεγονότα,

εν προκειμένω στην Επανάσταση του 1821, δεν αποτελούν την πραγματικότητα, αλλά απλώς ένα μέρος αυτής της πραγματικότητας. Η Επανάσταση δεν μπορεί, δηλαδή, να αποτιμηθεί με βάση κυρίως τις αξιολογικές αποφάνσεις και τα «Απομνημονεύματα» των αγωνιστών ή των πολιτικών που πρωταγωνίστησαν στη διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου του πρώτου ελληνικού κράτους. Διότι η εθνική διάσταση της Επανάστασης «επιβάλλει» στους πρωταγωνιστές να ενδύουν τις ιδιαίτερες πολιτικές ή προσωπικές τους στάσεις, τις πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις κ.λπ. με τη στολή του «εθνικού συμφέροντος» και των «πεπρωμένων» του έθνους.

Η Επανάσταση μπορεί να αξιολογηθεί και να ερμηνευτεί, ως προς τον χαρακτήρα και τη δυναμική της, κατ' αρχάς από τους θεσμούς που δημιούργησε, από το καθεστώς που επέβαλε και, φυσικά, από τα επίσημα κείμενα που θέσπισαν τους οδηγητικούς δείκτες αυτού του καθεστώτος.

Η Επανάσταση του 1821 ίδρυσε την πρώτη μορφή του ελληνικού εθνικού κράτους. Κομβικής σημασίας αναδεικνύεται εδώ η εθνική πολιτικοποίηση του μέρους εκείνου των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που διαμορφώνοντας ελληνική συνείδηση αγωνίστηκαν για το κράτος αυτό ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία.

Υπέδαφος για την ευρεία εθνική πολιτικοποίηση των μαζών, δηλαδή την ανάπτυξη του εθνικισμού, κυρίως στις περιοχές του νότιου ελλαδικού χώρου και των νησιών, αποτέλεσαν οι διαδικασίες οικονομικής, ιδεολογικής και πολιτικής ενοποίησης, από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, των χριστιανικών πληθυσμών και περιοχών που συνδέθηκαν με την αλματώδη ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων και των συναρτώμενων μαζί τους εμπορικών δικτύων. Οι διαδικασίες αυτές ενοποίησαν οικονομικά και πολιτικά τον αγροτικό χώρο με τα αστικά κέντρα (τα κέντρα του εμπορίου μακρινών αποστάσεων με το εσωτερικό της Αυτοκρατορίας και το εξωτερικό). Επρόκειτο για πρωτοφανείς κοινωνικές εξελίξεις τεράστιας σημασίας, οι οποίες βρίσκονται ακριβώς στον αιτιακό πυρήνα της Επανάστασης. Η εθνική πολιτικοποίηση των μαζών διαμορφώθηκε μέσα σε αυτές τις διαδικασίες, ως όψη τους.

Η Επανάσταση αποτελεί έτσι το αποτέλεσμα της κυριαρχίας του εθνικισμού, *επομένως* και της απαίτησης για ένα αντιπροσωπευτικό-συνταγματικό κράτος, για πολιτικά δικαιώματα των εθνικά κινητοποιημένων μαζών.

Η κύρια όψη του εθνικισμού είναι πολιτική, συνδέεται με την απαίτηση για κράτος. Η εθνική συνείδηση, με άλλα λόγια, δεν σχετίζεται πρωτευόντως με τη μητρική γλώσσα, τις παραδόσεις και τον τόπο καταγωγής του εθνικά κινητοποιημένου πληθυσμού, αλλά με την απαίτηση για «εθνική ελευθερία» και «φώτα», δηλαδή για ένα ανεξάρτητο συνταγματικό-δημοκρατικό κράτος, που θα ανασυστήσει την κληρονομιά της αρχαίας Ελλάδας στη νέα εποχή, όπως διακήρυξαν άλλωστε όλα τα επίσημα κείμενα της Επανάστασης:

Απόγονοι του σοφού και φιλανθρώπου Έθνους των Ελλήνων, σύγχρονοι των νυν πεφωτισμένων και ευνομούμενων λαών της Ευρώπης, και θεαταί των καλών, τα οποία ούτοι υπό την αδιάρρηκτον των νόμων Αιγίδα απολαμβάνουσι, ήτο αδύνατον πλέον να υποφέρωμεν μέχρι αναληγσίας και ευηθείας την σκληράν του Οθωμανικού κράτους μάστιγα, ήτις τέσσαρας περίπου αιώνας επάταξε τας κεφαλάς ημών, και αντί του λόγου την θέλησιν ως νόμον γνωρίζουσα, διώκει και διέταττε τα πάντα δεσποτικώς και αυτογνώμως (*Απόφασις της εν Επιδαύρω Α΄ Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, «εν Επιδαύρω, την ΙΕ΄ Ιανουαρίου Α΄ της Ανεξαρτησίας, αωκβ΄» [15/1/1822], στο Μάμουκας 1839, τόμ. Β΄: 43).

Από την πρώτη στιγμή της κήρυξής της, η Ελληνική Επανάσταση διακήρυξε τον ριζοσπαστικό διαφωτιστικό-αστικό χαρακτήρα της. Και, από την πρώτη στιγμή, συγκρότησε αντίστοιχους αστικούς-αντιπροσωπευτικούς θεσμούς στην προοπτική ίδρυσης ενός συνταγματικού αστικού κράτους.

Βασικό συμπέρασμα της ανάλυσης που ακολουθεί αποτελεί ότι ο ελληνικός εθνικισμός, η ελληνική εθνική συνείδηση, συνιστά κοινωνική διεργασία που ξεκινά μετά τα τέλη του 18ου αιώνα, ουσιαστικά μισό αιώνα πριν τους άλλους βαλκανικούς εθνικισμούς, έχοντας σαφές πολιτικό περιεχόμενο. Αποτελεί απαίτηση των μαζών στο κράτος (και για κράτος, όσο καιρό αυτό δεν υπάρχει), απαίτηση προς το εσωτερικό της κρατικής επικράτειας (αφενός για πολιτικά δικαιώματα και αφετέρου για εθνική «σαφήνεια» και «καθαρότητα») και απαίτηση προς το εξωτερικό του (για την επέκταση της επιρροής του κράτους και τη «διόρθωση» των συνόρων του).

Αυτή η εθνική πολιτικοποίηση των μαζών εκφράζει την ιστορικά νέα, «μοντέρνα», μορφή υπαγωγής τους (των κυριαρχούμενων τάξεων) στο κεφάλαιο, καθώς μόνιμη λειτουργία της είναι να εντάσσει τους ταξικούς ανταγωνισμούς στην «εθνική ενότητα», και ταυτόχρονα να εμβαπτίζει στη λαϊκή υποστήριξη και να ισχυροποιεί τις επεκτατικές-ιμπεριαλιστικές κρατικές στρατηγικές.

Το ελληνικό κράτος ιδρύθηκε de facto το 1821-1822, όταν διαμόρφωσε τους πρώτους ρεπουμπλικανικούς μηχανισμούς διοίκησης και εξουσίας του και τους συνταγματικούς θεσμούς αντιπροσώπευσης των μαζών που αναγνωρίζονταν σε αυτό. Το 1824 και το 1825 οι διεθνείς χρηματαγορές προεξόφλησαν τη βιωσιμότητα του ελληνικού κράτους και συνήψαν μαζί του τα πρώτα «δάνεια της Ανεξαρτησίας». Από το 1826 οι «Μεγάλες Δυνάμεις» προεξόφλησαν την τελική διαμόρφωση μιας μορφής ελληνικής κρατικής οντότητας και παρενέβησαν, σύμφωνα με τα γεωπολιτικά της συμφέροντα η καθεμία, για την επίλυση του «ελληνικού ζητήματος» (1826: Πρωτόκολλο της Πετρούπολης, 1827: Ναυμαχία του Ναυαρίνου, 1830: Πρωτόκολλο του Λονδίνου).

Η πολιτική στράτευση των μαζών που συντάχθηκαν με τα προτάγματα του

Διαφωτισμού και του συνταγματισμού για «ελευθερία και ισότητα» συνέβαλε αποφασιστικά, την περίοδο 1821-1827, στο να εγκαθιδρυθεί ένα θεσμικά πρωτοπόρο για την εποχή του αστικό ρεπουμπλικανικό αντιπροσωπευτικό κράτος. Αν και στη συνέχεια, στο έδαφος που δημιούργησε η αρνητική εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων μετά το 1825, η αντιπροσωπευτική-συνταγματική κρατική μορφή έδωσε προσωρινά τη θέση της στη βοναπαρτικού τύπου δικτατορία του Καποδίστρια και την απόλυτη μοναρχία, εντούτοις η δυναμική της πολιτικοποίησης των μαζών επέβαλε σύντομα (το 1843-1844) τη *συνταγματική* μοναρχία.

Στη διάρκεια του επαναστατικού αγώνα έγινε σαφής ο κοινωνικός, πολιτικός και ιδεολογικός ανταγωνισμός μεταξύ των ηγετικών πολιτικών μερίδων και των αντίστοιχων παρατάξεων που διαμορφώθηκαν στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους. Οι ανταγωνισμοί αυτοί, που κατέληξαν σε δύο εμφύλιους πολέμους, καθώς και στον σχηματισμό των πρώτων τριών πολιτικών κομμάτων που διαμόρφωσαν την κεντρική πολιτική σκηνή του κράτους για περισσότερο από τρεις δεκαετίες, αποτελούσαν διαμάχες που αναδύθηκαν από συγκεκριμένα πολιτικά και πολιτειακά επίδικα ζητήματα: τη μορφή του κράτους, τον ομοσπονδιακό ή συγκεντρωτικό χαρακτήρα του, τον ρόλο των πολιτικών και των στρατιωτικών, τη συμμετοχή και τον ρόλο των λαϊκών μαζών και των ενόπλων στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, τη διατήρηση ή μη των τοπικών Βουλών, τα Συντάγματα και το εύρος των πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων κ.ο.κ.

Η έκβαση των εσωτερικών συγκρούσεων δηλαδή, η επικράτηση του συνταγματισμού στο διεθνές περιβάλλον μιας κατά κύριο λόγο απολυταρχικά διοικούμενης Ευρώπης, εικονογραφεί τη διάχυση και ηγεμονία στον πληθυσμό των επαναστατημένων περιοχών των ριζοσπαστικών-διαφωτιστικών (αστικών) ιδεολογιών. Επιπροσθέτως, εικονογραφεί επίσης τον αποφασιστικό ενεργό ρόλο των εθνικά πολιτικοποιημένων μαζών για την κατίσχυση των ιδεών αυτών, δηλαδή για να αποκτήσουν οι ίδιες οι μάζες δικαιώματα.

Μιλώντας σε πραγματολογικό επίπεδο, ήταν βέβαια απολύτως εύλογο, από τη μια μεριά, η Ελληνική Επανάσταση να διατηρεί αναλογίες με τις αντίστοιχου χαρακτήρα επαναστάσεις της εποχής (την Αμερικανική, τη Γαλλική ...). Από την άλλη μεριά όμως, μιλώντας και πάλι σε πραγματολογικό επίπεδο, η Επανάσταση διαμόρφωσε τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως είναι π.χ. η αρχική απουσία του θεσμού του αρχηγού του κράτους, τα οποία αρέσκονται να αποσιωπούν ή να απαξιώνουν πολλοί μεταγενέστεροι και σύγχρονοι «επίσημοι» ιστορικοί, για να συσκοτίσουν ακριβώς την αυθεντικότητα της Ελληνικής Επανάστασης, από την οποία αναδεικνύεται η επαναστατική δυναμική και πρωτοβουλία των μαζών και των επαναστατών ηγετών. Διότι τα δημοκρατικά-ρεπουμπλικανικά πολιτεύματα της περιόδου 1821-1827, προέκυψαν μέσα από τη «γείωση» των επαναστατικών ιδεών στις ανάγκες της ένοπλης απελευθερωτικής

δράσης και τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες στην επικράτεια του νέου κράτους. Μια επανάσταση, εφόσον είναι ακριβώς επανάσταση, είναι φυσικό να έχει ορισμένες βασικές αρχές και στρατηγικούς στόχους όπου και αν ξεσπάσει, αρχές και στόχους γύρω από τους οποίους αναπτύσσεται η, αστάθμητη, δυναμική της. Αυτά σημαίνουν ότι «συνεπές θα ήταν για όσους βλέπουν εδώ την εισβολή “ανοίκειων” και ως εκ τούτου “μη προσηκουσών” ιδεών να αναζητήσουν τη ρίζα του κακού στην επανάσταση καθ’ εαυτή» (Hering 2004: 136).

Η απόπειρα απαξίωσης της Επανάστασης και δαιμονοποίησης των κομμάτων που αναδείχθηκαν από αυτήν από δημοσιολόγους και ιστορικούς, με το επιχείρημα ότι επρόκειτο για εκφράσεις ξένων επιρροών και εξαρτήσεων, δηλώνει ουσιαστικά τον φόβο και την απαξίωση των μαζών, τον φόβο μπροστά σε κάθε ενδεχόμενο επανάστασης.

Όμως, τα κόμματα δεν διχάζουν ούτε διασπούν το έθνος, παρά τα όποια φαινόμενα. Τα κόμματα ενοποιούν μια διχασμένη από αντιτιθέμενα ταξικά συμφέροντα κοινωνία: διαμεσολαβούν, αμβλύνουν και εγγράφουν στο εσωτερικό του κράτους, με τη μορφή του «εθνικού συμφέροντος», τις ταξικές αντιθέσεις των εκμεταλλευτών και των υποκείμενων στην εκμετάλλευση, των εξουσιαστών και των εξουσιαζόμενων, των κυβερνώντων και των κυβερνώμενων. Στην Ελλάδα, αυτό το «εθνικό συμφέρον», η «εθνική στρατηγική» στην οποία τελικώς συνέκλιναν όλα τα κόμματα, δεν ήταν παρά η επέκταση των συνόρων του κράτους, η Μεγάλη Ιδέα όπως αργότερα ονομάστηκε, ο κατεξοχήν κοινός τόπος και πόθος του Έθνους και των αντιπροσώπων του.

Μια παράδοση στο εσωτερικό της συζήτησης για την Επανάσταση αναζητεί τον «λαϊκό παράγοντα» στην υποτιθέμενη αντιπαράθεση των ένοπλων αγωνιστών (που στις περισσότερες περιπτώσεις η βιογραφία τους «αναπλάθεται» κατά το δοκούν) προς τους πολιτικούς (που θεωρούνται εκπρόσωποι ξένων ή/και ιδιοτελών συμφερόντων), αντιπαράθεση που όχι λίγες φορές αποτέλεσε σημείο συνάντησης «αριστερών» και δεξιών «φιλολαϊκών» προσεγγίσεων. Η παράδοση αυτή εξυμνεί επίσης συνήθως τον ρόλο των κλεφτών και αρματολών, ως φορέων μιας διαχρονικής «ελληνικότητας» (λανθάνουσας ή έκδηλης εθνικής συνείδησης) και «αντιστασιακότητας». Οι κλέφτες (και οι αρματολοί που γίνονται κλέφτες) θεωρούνται φορείς της συνεχούς «αντίστασης» των Ελλήνων στην εθνική σκλαβιά, στο εσωτερικό της αντίληψης περί αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνικού έθνους.

Στη βάση αυτή, σύμφωνα με την επίσημη εθνική ιστοριογραφία, η Επανάσταση του 1821 δεν ήταν παρά η τελική, αποφασιστική, στιγμή της συνεχούς αντίστασης και διαρκούς ανταρσίας «των Ελλήνων» στον «(τουρκικό) ζυγό», που συνεχιζόταν σε ολόκληρη την περίοδο των «τεσσάρων αιώνων σκλαβιάς». Από τον Ιωάννη Φιλήμονα, γραμματέα του Δημητρίου Υψηλάντη και ιστορικό της Επανάστασης, ο οποίος περιέγραψε την Επανάσταση ως «εν ενεργεία»

από την εποχή της οθωμανικής κατάκτησης του Βυζαντίου, τον Κωνσταντίνο Σάθα, ο οποίος στο βιβλίο του *Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα* που κυκλοφόρησε το 1869 προσέθεσε τον επεξηγηματικό υπότιτλο *Ιστορικών δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821)*, μέχρι τους περισσότερους νεότερους ιστορικούς του 20ού αιώνα, το Εικοσιένα δεν ήταν παρά η τελική νικηφόρα στιγμή μιας αντίστασης αιώνων.

Η ατμόσφαιρα της ανταρσίας ήταν μόνιμο φαινόμενο στην ελληνική χερσόνησο προτού ακόμα πέσει η Κωνσταντινούπολη. Επομένως, η επανάσταση του 1821 δεν είναι παρά η τελευταία μεγάλη φάση της ακατάπαυστης και ακατάβλητης αντιστάσεως του ελληνικού λαού κατά των Τούρκων, ενός ανελέητου και ακήρυχτου πολέμου που αρχίζει από τα πρώτα κίόλας χρόνια της σκλαβιάς (Βακαλόπουλος 1980: 27-28).

Η ανάλυση που ακολουθεί τεκμηριώνει τη θέση ότι καμία από τις προηγούμενες εξεγέρσεις στον μετέπειτα ελλαδικό χώρο δεν είχε τα χαρακτηριστικά μιας εθνικής επανάστασης· δηλαδή ότι το 1821 αποτέλεσε τομή στην ιστορία του ευρωπαϊκού γεωγραφικού χώρου.

Το κυρίαρχο εθνικιστικό αφήγημα περί συνέχειας του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα αναιρεί με έναν παράδοξο τρόπο τον εαυτό του, δηλαδή υποβαθμίζει και εν πολλοίς αποσιωπά την πολιτική και πολιτειακή τομή με την οποία συνδέεται και την οποία εκφράζει η επικράτηση της Επανάστασης: τις ιστορικά πρωτοφανείς θεσμικές και πολιτειακές αλλαγές που συνδέονται με την εθνική πολιτικοποίηση των μαζών και την απαίτησή τους για θεσμούς αντιπροσώπευσης (και επομένως για ένα εθνικό-συνταγματικό κράτος «πολιτών»), οι οποίες διαμορφώνουν ιστορικά νέους τρόπους ένταξης των πληθυσμών στο κράτος, δηλαδή υπαγωγής τους, διά της κρατικής μορφής, στις καπιταλιστικές σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης.

Το Εικοσιένα αποτέλεσε τη συγχώνευση των κοινωνικών (οικονομικών, ιδεολογικών, πολιτικών) αντιθέσεων της εποχής, η οποία οδήγησε στο ξέσπασμά τους, στον αγώνα για το γκρέμισμα ενός παλιού κόσμου, στο όνομα της «ελευθερίας». Οικοδόμησε ένα νέο, εθνικό-καπιταλιστικό, καθεστώς, μια νέα μορφή ταξικής και πολιτικής εξουσίας.

Διακόσια χρόνια μετά, η αμφισβήτηση της εξουσίας αυτής αποτελεί, αναμφίβολα, αναγκαιότητα για την εργατική τάξη και την κοινωνική πλειοψηφία.

Το βιβλίο διαρθρώνεται σε τρία μέρη.

Στο Μέρος I, *Το έθνος και η Επανάσταση*, αντικείμενο διερεύνησης αποτελεί το ζήτημα του ελληνικού έθνους και των ορίων του. Περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια.

Στο κεφάλαιο 1, «Η Επανάσταση στη Μολδαβία και τη Βλαχία. Ερωτήματα για τα όρια του ελληνικού έθνους», εξετάζεται η αποτυχία της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία για τη σύνθεση των στρατευμάτων του Αλέξανδρου Υψηλάντη διατυπώνονται ερωτήματα σχετικά με τη διαδικασία διαμόρφωσης του ελληνικού έθνους την εποχή της Επανάστασης.

Στο κεφάλαιο 2, «Η “Ελλάδα” του 1821: πρώτες σκέψεις για τη διάχυση της ελληνικής εθνικής πολιτικοποίησης», εξετάζονται οι αντιλήψεις για το ποια ήταν η Ελλάδα και τα όριά της την εποχή του ελληνικού Διαφωτισμού, από τον Θούριο του Ρήγα μέχρι τα κείμενα της Ελληνικής Επανάστασης.

Στο κεφάλαιο 3, «Προσεγγίσεις στο έθνος. Μια γενική θεωρητική αποτίμηση», διαμορφώνεται ένα θεωρητικό πλαίσιο κατανόησης του έθνους, μέσα από την κριτική ανάλυση των υπαρχουσών θεωρητικών προσεγγίσεων.

Στο κεφάλαιο 4, «Οι Ρωμαίοι και οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από την προεθνική κοινωνική συνοχή στο ελληνικό έθνος», αναλύονται οι διαδικασίες που οδήγησαν ένα τμήμα των χριστιανών «Ρωμαίων» της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην εθνική πολιτικοποίηση, δηλαδή στον μετασχηματισμό τους σε Έλληνες και στην απαίτηση για ένα ανεξάρτητο εθνικό κράτος.

Το Μέρος II, *Η Επανάσταση και το κράτος της*, έχει ως αντικείμενο την οικοδόμηση του επαναστατικού ρεπουμπλικανικού-συνταγματικού ελληνικού κράτους κατά την περίοδο 1821-1827 και την αντικατάστασή του κατά την επόμενη περίοδο (1828-1833) αρχικά από τη βοναπαρτική δικτατορία του Καποδίστρια και κατόπιν από την απόλυτη μοναρχία. Στο μέρος αυτό εντάσσονται τρία κεφάλαια.

Στο κεφάλαιο 5, «Το πρώτο κράτος της Επανάστασης. Η νικηφόρα περίοδος (1821-1824)», αναλύονται οι συνταγματικοί-δημοκρατικοί θεσμοί, οι κοινωνικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις και οι εμφύλιοι πόλεμοι, η πολιτική αναβάθμιση των λαϊκών μαζών και οι ταξικοί ανταγωνισμοί στο εσωτερικό των δυνάμεων της Επανάστασης κατά την πρώτη, νικηφόρα περίοδό της.

Το κεφάλαιο 6, «Η κάμψη της Επανάστασης, η παρέμβαση των “Μεγάλων Δυνάμεων” και το τέλος του συνταγματικού ρεπουμπλικανισμού (1825-1833)», εξετάζει τη δυσμενή εξέλιξη του πολέμου μετά την αποβίβαση του στρατού του Ιμπραήμ πασά στην Πελοπόννησο το 1825, τους διεθνοπολιτικούς συσχετισμούς και την *de facto* αναγνώριση του ελληνικού κράτους με τα εξωτερικά δάνεια που συνήψε το 1824 και 1825, τις παρεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και το ουσιαστικό τέλος του πολέμου με τη ναυμαχία του Ναυαρίνου, γεγονότα και συνθήκες που οδήγησαν στο τέλος του συνταγματικού ρεπουμπλικανισμού, αμέσως μετά την ψήφιση, το 1827, του πιο ριζοσπαστικού Συντάγματος στην Ευρώπη, και τη διαμόρφωση των πρώτων τριών κομμάτων του ελληνικού κράτους.

Στο κεφάλαιο 7, «Η διαμόρφωση ενός καπιταλιστικού κράτους και κοινωνικού σχηματισμού», εξετάζεται η Επανάσταση και το κράτος της ως σημείο μη επιστροφής στη διαδικασία εμπέδωσης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Παρουσιάζονται οι βασικοί καπιταλιστικοί κλάδοι της ελληνικής οικονομίας μετά το τέλος της Επανάστασης (μανουφακτούρα, ναυτιλία, εμπόριο και χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες), καθώς και οι σχέσεις της έμμεσης υπαγωγής της αγροτικής μικροκαλλιέργειας στο κεφάλαιο. Τέλος γίνεται αναφορά στα υπολείμματα και τις αντιστάσεις του «παλιού καθεστώτος» εντός του καπιταλιστικού ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού.

Το Μέρος III, *Η Επανάσταση ως «Μεγάλη Ιδέα» και ως «παρόν»*, αναφέρεται στην κληρονομιά της Επανάστασης, αλλά και στις ιδεολογικές χρήσεις της στη διάρκεια των δύο αιώνων ύπαρξης του ελληνικού κράτους.

Στο κεφάλαιο 8, «Ελληνοποίηση της “Ανατολής”». Το “όραμα” και η πραγματικότητα», εξετάζεται η συνάφεια του ιδεολογικού και πολιτικού πλαισίου που καθιέρωσε η Επανάσταση με τη Μεγάλη Ιδέα, την επεκτατική στρατηγική του ελληνικού κράτους κατά τον πρώτο αιώνα ύπαρξής του, στρατηγική που αντλώντας επιχειρήματα από την ηγετική θέση του ελληνικού κεφαλαίου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία εμφανιζόταν ως «απελευθέρωση» και ως «εκπολιτισμός της Ανατολής».

Τέλος, το κεφάλαιο 9, «Το 1821 ως “παρόν”». Για τις ιδεολογικές χρήσεις της Επανάστασης», ασκεί κριτική σε μια σειρά ερμηνείες για το ελληνικό έθνος και την Επανάσταση που κυριάρχησαν και κυριαρχούν στον δημόσιο λόγο της χώρας.

Θεωρώ το βιβλίο αυτό συνέχεια του προηγούμενου βιβλίου μου, που με τίτλο *Βενετία: Μια συνάντηση που στέριωσε απρόβλεπτα. Πραγματεία για τον καπιταλισμό και τη διαδικασία γένεσής του*, κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια τον Μάρτιο του 2020.

Το βιβλίο εκείνο είχε ως αντικείμενο την πρώτη ιστορική περίοδο κυριαρχίας του καπιταλισμού στην Ευρώπη, με τη διαμόρφωση στη Βενετία, από τα τέλη του 14ου αιώνα, ενός καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού και ενός καπιταλιστικού κράτους χωρίς εθνικά χαρακτηριστικά. Ενός κράτους, στο οποίο, παρά τις όποιες διαδικασίες μιας πρώιμης οικοδόμησης «πατριωτισμού» (υπακοή στο κράτος που σχετίζεται με την ενσωμάτωση των υπηκόων στο πλαίσιο των κρατικών μηχανισμών, την ιδεολογική εγχάραξη των «βενετικών αξιών» και την επινόηση μιας «επίσημης ιστορίας», τις θρησκευτικές και κρατικές τελετές, μορφές εκπαίδευσης, κ.λπ.), δεν υπήρξε *εθνικό κράτος*: οι υπήκοοι δεν είχαν μετασχηματιστεί σε πολίτες, το «ομού ανήκειν» του πληθυσμού δεν συνεπαγόταν απαιτήσεις στο μέλλον του κράτους και των συνόρων του,

ή αντιλήψεις κοινών πεπρωμένων, όπως συνέβη αργότερα, μετά τη Γαλλική Επανάσταση, σε πολλά μέρη της Ευρώπης.

Αν το βιβλίο εκείνο, όπως έγραφα τότε, έμοιαζε με μια «επιστροφή στο μέλλον», το παρόν βιβλίο αποτελεί μια έρευνα στο παρελθόν του παρόντος: εξετάζει ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα διαμόρφωσης ενός εθνικού καπιταλιστικού κράτους και ενός εθνικού καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού στην ευρωπαϊκή ήπειρο: την Επανάσταση στο εσωτερικό μιας α-εθνικής Αυτοκρατορίας, η οποία εγκαθίδρυσε ένα από τα πρώτα *stricto sensu* εθνικά καπιταλιστικά κράτη στην Ευρώπη.

